

Анатолій Ахутін

ВІЙНА І ІНТЕЛЕКТ

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2023

**УДК 140.8:[355.01:159.925]
А958**

Переклад з російської Антона Бондаренка

А958 Анатолій Ахутін

Війна і інтелект // Переклад з російської
Антона Бондаренка. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА,
2023. – 152 с.

ISBN 978-966-378-982-8

В основі книги лежить своєрідний філософський щоденник, який автор писав у перші місяці широкомасштабної війни. З часом з'ясувалося: ця війна не за території, мета Росії – знищення суверенної України; це війна не регіональна, Росія кидає виклик світовому порядку; для Росії така війна на знищення самоцільна. Інакше кажучи, ми залучені у війну екзистенційну, вже світову та нігілістичну. Така війна ставить питанням засади етосу, самосвідомості, інтелекту, відкриває їх як модули радикальної відповідальності – персональної, громадянської, політичної. Тканина звичного співіснування близьких за духом людей розривається. Кожному потрібне особисте самовизначення як учасника події.

Тексти автора написані російською, але майстерно перекладені Антоном Бондаренком. Книжка публікується вперше.

УДК 140.8:[355.01:159.925]

© Анатолій Ахутін
© Антон Бондаренко,
переклад
© ДУХ І ЛІТЕРА, 2023

ISBN 978-966-378-982-8

Подяки

Щастям побачити цю невелику книгу виданої в Києві, в ці дні, я зобов'язаний насамперед щедрій великодушності редактора видавництва «Дух і Літера» пана Леоніда Фінберга. Завдяки доброзичливості і підтримці Леоніда Кушелевича я наважився перетворити мої випадкові записки на докладний текст.

Щиро вдячний я і чудовому перекладачеві книги українською мовою пану Антону Бондаренку за уважне ставлення до мого тексту. Було дуже захоплююче працювати з колегою, що виявляє таку професійну пильність, ретельність, дбайливість, обмірковувати з ним відтінки значень і точність філософських визначень.

Особливо щирі подяки моєї дружині, Ірині Берлянд, яка багато разів вселяла мені рішучість продовжити працю, коли здавалося, що нічого не ладиться, а наприкінці пильним редакторським поглядом прочитала український переклад, щоб очистити его від останніх помилок.

ПЕРЕДМОВА

В Україні війна. Російські війська без оголошення війни вдерлися в Україну. Все в російській політиці олживо, дволико, лукаво, шкідливо. Крим захоплювали «зелені чоловічки» невідомого походження, план «Новоросія» заличкувався під гібридну «громадянську війну», що її свободолюбні «донбасці» та «луганці» за допомоги Росії точать проти «бандерівської» України. Ось і тепер: війну не оголошено, а міста по всій Україні обстрілюють ракетами, бомблять житлові квартали, лікарні, школи, нищать людей, окуповують території і чинять там безчин – у ході «воєнної операції» без правил та строків... Мета цієї «операції» з глузливою двозначністю названа «денацифікацією», проголошується звільнення від вигаданих нацистів, але на думці, навпаки, мається нацистська «деукраїнізація» України, перетворення її у малоросійську околицю Росії.

Росія провадить агресивну війну проти України. Це війна-терор. Її перша ціль – самі українці, громадяни суверенної держави, населення незалежної політичної нації. Йдеться про існування України. Можна згадати відомі слова Голди Меїр: «Ми хочемо жити, вони хочуть, щоб нас не існувало. Не багато місця для компромісів.»

Ця війна зовсім не чергове воєнне зіткнення, не чергова війна у світі, що складається з воєн. Я живу в Києві. У нашому районі покіль відносно тихо, лише часом чути, як працює ППО та монітор занурює в пекельне видовище війни, друзі, близькі й далекі знайомі у Фейсбуці розповідають про загибель, жах і страждання, про втрачені й зруйновані будинки, – про катастрофічний масштаб людського лиха. Знову й знову поверх усього болю, поверх обурення проти російської брехні, що межує з клінічним безумом, поверх розмов – повсякчас у голові: про що тут говорити?! Ні, ніяких труднощів, ніяких питань. Ясно, як сонячний день: тут є безумовно винні злочинці й безумовно невинні жителі. Для України ця війна – громадянська, саме та – священна, народна. Це війна чорно-біла. Тут усе просто. Це не по той бік добра і зла, а однозначно зло проти добра. Зло у всій безстидній відвертості нищівного ніщо, а добро у всій простоті

життєвого добра, що стає у наплічничок біженця.

Армія, добровольці, жителі, що захищають свої оселі, свої міста, країну, і агресори, які обстрілюють літніх, що тікають, жінок, дітей, які гвалтують, мародерствують. Російські війська, що не дають провезти у Маріуполь воду, їжу, ліки... Ні, далєбі, для мене ця війна вкрай особлива. Вона оголює суть справи сливе до голої схеми і перекладає розмову про війну на іншу мову. Це не мова всіляких «державних інтересів» (reasons of state), завоювань, геополітики, економіки; для опису й розуміння цієї війни необхідна, як не смішно це спершу видасться, мова думки, що зазвичай називається одволіклою. Мова про перше й останнє. Адже війна також «відволікає» від звичного життя, підводить життя до його меж, не лише смерті, але й сенсу. Вона усе в житті ставить від питання, випробовує на міць, гідність, аксіоматичну невідмінність. Боротьба найпростішого (життєвого) добра проти безмежного зла відбувається не в абстракціях ума, що не вміє дати раду своєму обуренню, а на ділі, на очах у всього світу, ось у цих самих щогодинних новинах. Безглузде нищення житлових кварталів і цілих міст, безладні ракетні удари, обстріли автобусів з біженцями і приватних автомобілів... – це не

абстракції схематизуючого ума, абстрагує та спрощує тут саме зло, оголене у своїм непростойнім безстыдстві. Мова тут про етичну, а можливо, й глибше – антропологічну катастрофу.

А я сиджу в теплі та ситості, читаю фейсбук, беру участь у суперечках друзів і колег, намагаюсь прийти до тями... Перебуваючи в такому безвідповідальному побутовому положенні серед війни, тим більше відчуваю відповідальність. Волонтерити з різних причин я не можу, от і лишається тільки місце відповідача перед війною-винувачем.

У результаті склався такий собі текст, на зразок філософського щоденника. Це не статті, не книжка в проєкті, це щоденник, зв'язаний одним сюжетом, але без плану і послідовного розгортання теми. Сюжет цей – мислення (інтелект) як відповідальність.

I

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛА

«Багатознання уму не вчить»
(Гераклім)

Я – росіянин. Я прожив усе життя в радянської Росії за пазухою. Для мене від'їзд в Україну у вересні 2014 року, коли й почалася ця війна, свого роду μετάνοια¹ – уможвіна, каяття. Ясна річ, розбираючись із собою, я лишаюсь у суперечах зі своїми тамтешніми колегами та друзями, зі своєю власною тінню. Людина – істота інтелектуальна, яку називають *homo sapiens*. *Sapientia* – думка,

¹ Метаноя (μετάνοια), слово, яке часто стріване у Новому Заповіті й там перекладається як «розкаяння». Втім це вже похідне і дуже християнське значення, первісно ж і поза християнським контекстом воно означає «зміну ума та ходу думок», відси «умозміна». У цьому початковому значенні й вживає його автор тут і далі – прим. перекладача.

що розуміє, – не предикат деякого *animal*, а сама істота, суб'єкт усіх предикатів, підмет усіх присудків. Людина не володіє думкою, а думка володіє нею. Цю обставину можна назвати онтологічною відповідальністю: усі реальності зумовлені розумінням, і всі розуміння (уява, фантазії, ідеї...) так чи інак реальні.

Тим дивніша була для мене сила спротиву, що її виявляють російські інтелектуали, як зринає питання відповідальності громадян за війну, розв'язану їхнім «містом-державою». Здавалося б, інтелект і є тим в людській істоті, що ускладнює її існування увагою до питань і відповідальністю. Та тлінь «інтелігенції» разом з її громадянськістю, суспільністю й іншою публіцистикою ми давно стріпнули, і кожен зайнявся корисною інтелектуальною працею. Суспільство розійшлося по традиційних конфесіях та інтелектуальних професіях, а місце суспільної самосвідомості лишило порожнім. Влада охоче зайняла це місце, поставила там ЗМІ (в Росії це зброя масового ураження свідомості) і час від часу запрошує інтелектуалів до співучасті.

У кожного своє покликання – вченого, художника, чиновника, бізнесмена... Є своє покликання і у політика, позаяк політика

II

МИСТЕЦТВО Й ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

*«Чим була паньматка філологія
і чим стала! Була вся кров, вся не-
терпимість, а стала пся кров, ста-
ла – всетерпимість...»*

(О. Мандельштам)

Коли хліб зникає, на прилавку лишається цінник. Так з'являються «цінності»: тут щось було, щоб саме, ми забули, але щось цінне. Ось стоїть церква. Там хтось жив. Хто – забули, але пам'ятаємо, щось сакральне, священне, що викликає трепет (щоб це таке, можна, без тремтіння, довідатися у Рудольфа Отто, він написав про це книгу, книгу переклали російською, можна зайнятися), – словом, цінне. Ось лежить книжка, там написано щось важливе, але щоб, ми забули, пам'ятаємо тільки – цінне, тому й видамо великим накладом повне зібрання творів

IV

ІНТЕЛЕКТ БЛАГОУСТРОЮ

*«Про подвиги, про доблесть, про славу...»
(О. Блок)*

Кант показав нам, що істинне знання, моральний закон і естетичне судження – різні царини, які якимось-десь, мабуть, сполучаються, проте на виході нічого одне про одного наче не знають. Наука не гнівається, не зневажає, а розуміє закони й показує, як усе дійсне – війни включно – розумно. Художня творчість схоплює у своїх творах трагічну (або гротескную) симфонію «прекрасного й лютого світу¹⁴». Між ними блукає напутлива мораль, своїми імперативами й повинностями вона звертається до почуття власної ноуменальної гідності людини, поки не розсипається в постетичній прагматиці постмодерна. Відмічу однак на

¹⁴ Відсил на оповідання А. Платонова «В прекрасном і яростном мире» – прим. перекладача.

VI

ВІЙНА ПРОТИ ІНТЕЛЕКТУ

«Ум бачить, ум чує, усе інше
сліпо та глухо»

(Епіхарм)

Інтелект – це спроба зрозуміти. На відміну від властивій усім здатності тямити, промишляти й розраховувати, інтелект визначається і керується ідеєю самого себе: питає, що ж означає *бути зрозумілим*, і завчасу відповідає на це ідеєю – прообразом – зрозумілого («розумного») світу. Зрозуміти означає обласгодити, вбачити, вияснити світ в його влаштованій зрозумілості. *Illud habet intellectum* означає – це зрозуміло. Латинське слово (*intellectus*), від прийменника *intel* (=inter – між) і дієслова *lego* (збираю), щось на кшталт збираю і розбираюсь. Аналогічна семантична будова й у грецького *λόγος* (συλλέγω – збираю).

ІХ

ЩО І НІЩО

Війни загалом доволі зрозумілі: захоплення територій, придушення конкурента, визвольні війни... – «продовження політики іншими засобами». Вітчизняна війна, що її зараз змушена вести Україна, має сенс. Ба більше, вона трагічно виявляє сенс існування самої України як *res publica* – спільної справи, нашої справи. Під обстрілами, у шанцях і бліндажах *«зараз знаходяться в Україні тисячі істориків, письменників, бухгалтерів, банківських працівників, айтішників, учителів, дизайнерів та інших, геть мирних професій, – пише історик, письменник, музейний працівник Назар Розлуцький. – Їх убивають зі 152-го і з Точок-У, по них прилітають кулі й ВОГи, касетні й фосфорні боеприпаси. Хтось із них уже загинув. А хтось ніколи більше не повернеться до свого фаху, бо вигорів. Але всі вони продовжують воювати. Бо за ними Україна.*

ЗМІСТ

Подяки	3
Передмова	5
I. Відповідальність інтелектуала	9
II. Мистецтво й відповідальність	23
III. Криза й критика	32
IV. Інтелект благоустрою	42
V. Свідок і суддя	54
VI. Війна проти інтелекту	65
VII. Буття проти інтелекту	71
VIII. Інтелект «над» і інтелект «між»	83
IX. Що і ніщо	92
X. Світова війна	105
XI. Розриви й участь	114